

Elżbieta Przyłuska

Madonna japońska

Il. 1. Zdjęcie okazanego obrazu, fot. Mainichi Auction Inc.

W styczniu 2022 r. jeden z pracowników Departamentu Restytucji Dóbr Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego odnalazł na aukcji w japońskim domu aukcyjnym Mainichi Auction Inc. obraz *Madonna z Dzieciątkiem* z końca XVI lub pocz. XVII w. Obraz ten był zarejestrowany pod numerem 63466 w bazie polskich strat wojennych. Sprawa okazała się dużym wyzwaniem dla całego zespołu Departamentu – nie zdarzyło się wcześniej, aby polska strata wojenna została odnaleziona na Dalekim Wschodzie.

Wychwycona na aukcji *Madonna* została wstępnie zweryfikowana pod kątem podstawowych parametrów, tj. wymiarów, tytułu oraz atrybucji. Obraz miał niemalże idealne proporcje oryginalnych elementów kompozycji zachowanych na archiwalnej reprodukcji. Porównanie zdjęć z aukcji ze zdjęciem archiwalnym nie pozwalało jednak na jednoznaczną ocenę tożsamości dzieła. Zwykle, aby podjąć wobec danego obiektu działania restytucyjne, pracownicy Departamentu Restytucji Dóbr Kultury muszą mieć pewność, że to właśnie ten konkretny obiekt został zrabowany z polskich zbiorów. Jeśli na dziele nie ma widocznych oznaczeń własnościowych, np. pieczętek, nalepek, numerów inwentarzowych, które w bezpośredni sposób wskazują na proveniencję, przeprowadzane są oględziny obiektu.

LINIE PAPILARNE

W kwietniu ubiegłego roku, po złagodzeniu restrykcji związanych ze stanem epidemicznym, przeprowadzone zostały oględziny¹ obrazu, które miały na celu zebranie materiału do dalszej analizy. Już jednak poczyniona w trakcie oględzin wstępna ocena dzieła, które okazano w domu aukcyjnym w Tokio, dawała podstawy do stwierdzenia, iż obrazy są tożsame. W późniejszej analizie tożsamości obrazu² pod uwagę była brana zarówno jego kompozycja, jak i struktura. Analiza polegała na porównaniu detali obrazu widocznych na zachowanej archiwalnej reprodukcji wykonanej ok. 1939–1940 r. z fotografiami obrazu z aukcji zrobionymi podczas oględzin.

W przypadku obrazów poszukiwane są charakterystyczne elementy kompozycji bądź zmiany i uszkodzenia, które są widoczne na odnalezionym obrazie, jak i na przedwojennych zdjęciach archiwalnych. Poprzez nałożenie na siebie fotografii archiwalnej i współczesnej w dużym przybliżeniu można prześledzić ciągłość, np. siatki spękań, pociągnięć pędzla, zacieków farby. Elementy te są dla obrazów niepowtarzalne, dlatego jeśli zostaną w trakcie oględzin uwidocznione, istnieje już pewność co do tożsamości odnalezionego obiektu. W tym przypadku na fotografii archiwalnej – ciemnej i mocno kontrastowej – można było zauważyć, że światło w trakcie wykonywania fotografii padało z lewej strony pod dość ostrym kątem. Spowodowało to uwypuklenie struktury płótna w podłożu malarskim. Wątek i osnowa płótna są na zdjęciu archiwalnym widoczne i tworzą rodzaj osi współrzędnych, które ukazują się czasem jako linie, a czasem jako pionowo układające się cienie. Ich umiejscowienie było na fotografii archiwalnej

1 Oględziny zostały przeprowadzone przez konserwatkę malarstwa Dorotę Ignatowicz-Woźniakowską i Elżbietę Przyłuską – historyczkę sztuki.

2 Opinia dot. tożsamości obrazu sporządzona została już w Polsce przez dwie doświadczone konserwarki malarstwa Dorotę Ignatowicz-Woźniakowską i Annę Lewandowską, z których jedna uczestniczyła w oględzinach obrazu.

Il. 2. Reprodukacja archiwalna (odbitka), katalog *Sichergestellte Kunstwerke im General Gouvernement*, 1940, egzemplarz z Zamku Królewskiego na Wawelu

i okazanym obrazie miejscami tożsame mimo różnych warunków wykonania fotografii i stanu technicznego obrazu zmienionego wskutek konserwacji (il. 3).

Szczególnie ważne okazały się widoczne na zdjęciu archiwalnym deformacje płótna, które udało się odnaleźć w tych samych partiach na obrazie okazanym podczas oględzin. Zawsze szukamy tzw. linii papilarnych obiektu – unikatowego detalu, który jest charakterystyczny dla danego dzieła. Takim detalem w tym przypadku jest np. odnalezienie przez konserwatorkę malarstwa Annę Lewandowską zniekształcenie wzdłuż lewej krawędzi obrazu, powstałe w wyniku miejscowego, zbyt mocnego naciągu płótna w trakcie przygotowywania podobrazia przez artystę. Taki właśnie porównywalny fragment został odnaleziony na fotografii archiwalnej przez konserwatorkę malarstwa i następnie na obrazie odnalezionym na aukcji (il. 4).

Ponadto w trakcie oględzin obrazu udało się ustalić, że zasadnicza różnica polegająca na obecności na odnalezionym na aukcji obrazie pieluszki zakrywającej nagość dzieciątka i jej brak na fotografii archiwalnej jest różnicą wtórną. Analiza obrazu w świetle UV podczas oględzin wykazała, że detal ten został domalowany (il. 5).

ZAGRABIONY Z PAŁACU W PRZEWORSKU

Japończykom przekazane zostały analiza potwierdzająca tożsamość obrazu i wniosek restytucyjny³, w którym zrekonstruowano na podstawie zachowanych dokumentów proveniencję obrazu. Pierwszy znany archiwalny dokument potwierdzający istnienie w polskich zbiorach obrazu *Madonna z Dzieciątkiem* to spis obrazów olejnych, rycin i medalionów oraz broni w pałacu Henryka Lubomirskiego w Przeworsku z 1823⁴. Pod pozycją 96 w rubryce „Malarz” określono autora imieniem „Titiano”. W opisie dzieła znalazły się następujące informacje: „Najświętsza Panna na ręku z Panem Jezusem prawą ręką rzodkiewki trzymającym przez Titiano olejno malowana na płótnie ramy czworograniaste złożone z kolekcji Stanisława Potockiego”. Dokument podaje następujące wymiary kompozycji: 42 cale długości (wysokości) na 33,5 cala szerokości. W dokumencie wskazano wcześniejszego właściciela obrazu – Stanisława Kostkę Potockiego (1755–1821), wybitnego polityka, historyka sztuki i kolekcjonera, założyciela jednego z pierwszych w Polsce muzeów sztuki w Pałacu w Wilanowie. S. K. Potocki obraz ten najprawdopodobniej zakupił w czasie jednej ze swoich licznych podróży do Włoch pomiędzy rokiem 1772 a 1797.

Nie wiadomo dokładnie, kiedy i w jakich okolicznościach Henryk Lubomirski (1777–1850) – polski działacz polityczny, mecenas sztuki, założyciel Muzeum Książąt Lubomirskich we Lwowie – wszedł w posiadanie tego obrazu. Stanisław Kostka Potocki był mężem Aleksandry z Lubomirskich (1760–1831). Prawdopodobnie obraz został ofiarowany przez małżeństwo Potockich matce Aleksandry – Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej (1736–1816) i do jej śmierci w 1816 roku zdobił wnętrza jej pałacu w Łańcucie. Możliwe, że to ten właśnie obraz figuruje w inwentarzu obrazów pałacowych z 1818 r. z Łańcuta pod pozycją 94 jako „une vierge. Titien”⁵. Wiadomo, że miała decydujący wpływ na wychowanie Izabela z Czartoryskich Lubomirska jako ciotka Henryka Lubomirskiego mogła przekazać mu omawiany obraz.

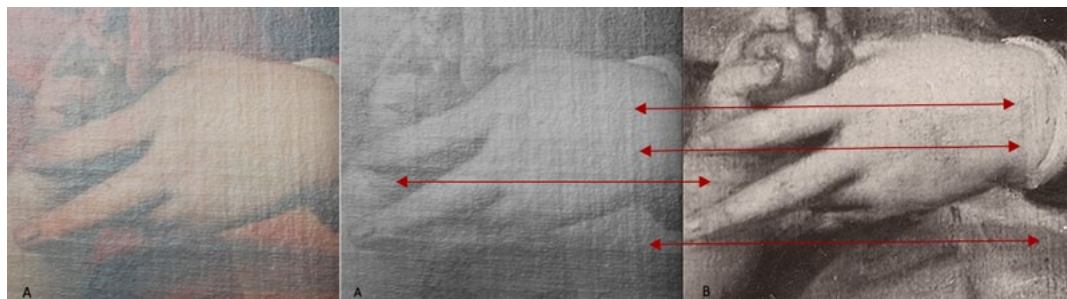

12

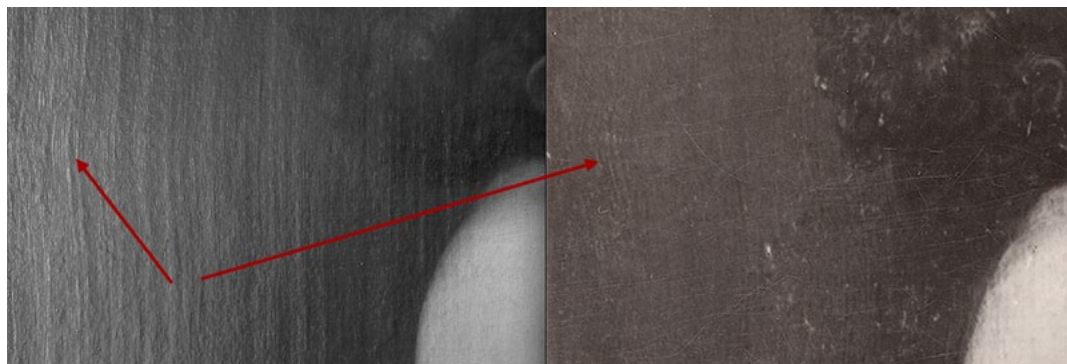
3 Kwerendę dot. przedwojennych losów obrazu przeprowadziła niezależna badaczka, historyczka sztuki Karolina Zalewska; kwerendę dot. losów wojennych i opracowanie wniosku restytucyjnego – Elżbieta Przyłuska.

4 Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygnatura: 1/388/0/-/566: Lubomirscy, 21. Spis obrazów olejnych, rycin i medalionów oraz broni w pałacu Henryka Lubomirskiego w Przeworsku [1823], s. przed 148 (błąd paginacji, strona 11 inwentarza), poz. 96.

5 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, syg. DE-3746: Spisy zbiorów Muzeum Lubomirskich (monet, medali, pamiątek historycznych, obrazów) 1836–1903 (głównie z I poł. XIX w.), s. 103. Sygnatura oryginału: 18, proveniencja: Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział Rękopisów. Zespół (fond) 54. Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział (opis) II: Akta nieprotokołowane, źródło: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?AZ-000241 [dostęp: 10.04.2022].

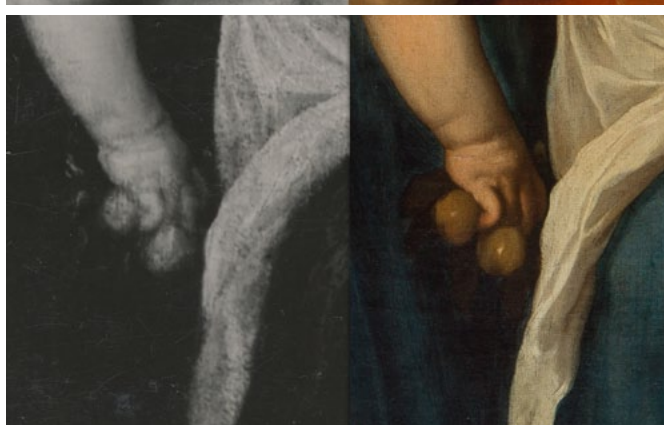
Il. 3. Wątek i osnowa płótna są widoczne na zdjęciu archiwalnym i tworzą rodzaj osi współrzędnych

Il. 4. Zniekształcenie wzdłuż lewej krawędzi obrazu, powstałe w wyniku miejscowego, zbyt mocnego naciągu płótna w trakcie przygotowywania podobrazia przez artystę – widoczne w tym samym miejscu na reprodukcji archiwalnej i na odnalezionym obrazie

Il. 5. Oryginalne partie są cieplejsze w odcieniu, a układ fałd szat tożsamy z układem draperii na fotografii archiwalnej. Chłodniejsze przemalowanie i inne modelowanie fałd tkaniny pokazują niebieskie strzałki

Il. 6 i 7.

Fot.: opinia dot. tożsamości obrazów sporządzona dla MKiDN przez Dorotę Ignatowicz Woźniakowską i Annę Lewandowską.

6 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygnatura DE-1381: Inwentarz obrazów olejnych, rysunków kolorowanych, medalionów, email i rycin znajdujących się w Przeworsku i Krakowie spisane w roku 1855 przez Teofila Bauman [!], s. 8, poz. 49 (175). Sygnatura oryginału: 17091, rok: 1855–1864, proveniencja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Dział Rękopisów, źródło: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RW-000299 [dostęp: 10.04.2022].

7 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. DE-3588: Inwentarzowy spis olejnych obrazów przekazanych Ossolineum z Przeworska, s. 2, poz. 6. Archiwum zakładowe ZNiO – Lwów, sygnatura oryginału: 73, tom, zeszyt, numer: cd 1/2, rok: 1870, proveniencja: Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział Rękopisów. Zespół (fond) 54 (Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział (opis) IV: Księgi, źródło: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?AZ-000095 [dostęp: 10.04.2022]

8 Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Lubomirskich, sygn. 29/633/1912: Inwentarz ruchomego majątku spadkowego ordynackiego po śp. Jerzym Lubomirskim Przeworska na dniu 19 sierpnia 1878 spisany, s. 43, poz. 102.

9 M. Treter, *Wystawa mistrzów dawnych: katalog obrazów: Lwów, luty – marzec 1913*, Lwów: Drukarnia Zakładu Nar. im. Ossolińskich pod zarządkiem Karola Jasińskiego, 1913, s. 5, poz. 1.

10 E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, Warszawa – Kraków 1926–1927, t. 2 (N-Ź), s. 131.

11 Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-U-5214-1, fotografie archiwalne wnętrza pałacu w Przeworsku, fot. Ksawery Niedobitowski (właśc. Roman Aftanazy), przed 1939.

Wspomniany powyżej zapis inwentarzowy z 1823 roku wyznaczył standard zapisu dla tego obrazu. Zarówno Henryk Lubomirski, jak i jego spadkobiercy konsekwentnie odnotowywali w kolejnych inwentarzach (1840, 1855, 1870, 1877) nazwisko Stanisława Kostki Potockiego jako pierwszego właściciela płótna, autora dzieła identyfikowali bezpośrednio z Tycjanem, a w rękach Jezusa widzieli atrybut w postaci rzodkiewek. Zmianie nie ulegał także opis kompozycji, sposób oprawy i wymiary płótna.

Warto w tym momencie wyjaśnić kwestię detalu ikonograficznego, jakim są wspomniane w zapisach źródłowych „rzodkiewki” w dłoniach dzieciątka. Należy podkreślić, że w materiałach archiwalnych detal ten został zinterpretowany ciekawie, choć błędnie. Nie są to bynajmniej rzodkiewki, lecz – być może – morele lub daktyle – motyw ikonograficzny o proveniencji biblijnej i wiążący się z symboliką Bożej miłości do człowieka (il. 6, il. 7).

Po śmierci Henryka Lubomirskiego w 1850 r. dobra przeworskie wraz z kolekcją dzieł sztuki odziedziczył jego jedyny syn Jerzy Henryk Lubomirski (1817–1872). Na jego polecenie powstały dwa inwentarze zbiorów. Spis z 1855 roku, autorstwa Teofila Baumana, uwzględnił obraz *Madonna z Dzieciątkiem* pod pozycją 49 (175)⁶. W inwentarzu z 1870 r. przedmiotowy obraz odnotowany został pod pozycją sześć⁷, a w inwentarzu z 1878 r. pod pozycją 102. Zapisano w nim dodatkowe informacje dotyczące lokalizacji dzieła: *Przew.* [orsk] [adnotacja piórem] i *d.* [dolny lub duży] *salon* [adnotacja ołówkiem]⁸. Inwentarze z kolejnych lat nie zachowały się – zapewne przechowywane były bezpośrednio w pałacu w Przeworsku, gdzie zostały w czasie II wojny światowej zniszczone wraz z resztą archiwaliów.

W 1913 r. obraz *Madonna z Dzieciątkiem* pokazany został na ekspozycji czasowej „Wystawa mistrzów dawnych we Lwowie”. Nie zachowały się żadne fotografie z tej ekspozycji. Wydany drukiem katalog wystawy zawiera następujące informacje o obrazie z kolekcji przeworskiej: „Tiziano Vecellio (1477–1576), szk. wenecka: *Madonna z Dzieciątkiem* Jezus. (wys. 115 x szer. 93 cm.). Ol. na pł. Obraz pochodzi z kolekcji Stanisława hr. Potockiego”⁹. W części ilustracyjnej nie uwzględniono omawianego dzieła. W 1927 r. ukazał się drugi tom opracowania „Zbiory polskich...” Edwarda Chwalewika (1873–1956), w którym *Madonna z Dzieciątkiem* Tycjana wymieniona została jako jedyna z licznych dzieł malarskich znajdujących się w kolekcji Andrzeja Lubomirskiego w Przeworsku¹⁰.

W momencie wybuchu II wojny światowej omawiany obraz znajdował się w Pałacu Lubomirskich w Przeworsku, który znalazł się wówczas pod okupacją niemiecką. Podstawę przeworskich zbiorów stanowiła galeria obrazów, kolekcja rzeźb, zbrojownia oraz archiwum rodowe. O bogatej przeworskiej kolekcji świadczą między innymi archiwalne zdjęcia sprzed 1939 roku, na których widać bogaty wystrój wnętrza pałacu¹¹.

Pałac w Przeworsku w 1939 r., po zajęciu Polski przez Niemców, znalazł się na terytorium Generalnego Gubernatorstwa dla okupowanych ziem polskich (niem. *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*). Naziści podzielili zajęte przez siebie w 1939 roku terytorium Polski na dwie części: Generalne Gubernatorstwo (GG) i ziemie wcielone do Rzeszy (*Wartheland*). W Generalnym Gubernatorstwie, którego utworzenie z rozkazu Adolfa Hitlera 26 października 1939 roku proklamował Hans Frank (1900–1946) – niemiecki funkcjonariusz

narodowosocjalistyczny, z wykształcenia prawnik, zbrodniarz nazistowski skazany przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze na karę śmierci – znalazły się miasta będące centrami polskiej kultury: Warszawa, Kraków, Lublin, a od sierpnia 1941 r. także Lwów.

Po proklamowaniu Generalnego Gubernatorstwa Hans Frank powołał rząd, a w nim urząd Specjalnego Pełnomocnika ds. Zabezpieczenia Dzieł Sztuki na Wschodnich Terenach Okupowanych (*Sonderauftragten für den Schutz und die Sicherung von Kunstwerken in den besetzten Ostgebieten*). Na czele tej instytucji stanął SS-Standarteführer Kajetan Mühlmann, Austriak, skierowany na tereny Generalnego Gubernatorstwa przez feldmarszałka Rzeszy Hermana Göringa. Odegrał on dużą rolę w grabieży dzieł sztuki na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Specjaliści zatrudnieni przez Kajetana Mühlmanna dokonali podziału dzieł sztuki na trzy kategorie – Wybór I, II i III (niem. *Wahl I, II, III*). Obiekty z grupy Wyboru I (*Wahl I*), które naziści uznali za najcenniejsze, sfotografowano i włączono do katalogu *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*, wydanego we Wrocławiu w 1940 roku. Skatalogowane obiekty były stopniowo wywożone z terenu Polski. Około 30 proc. sklasyfikowanych w katalogu zabytków do dziś nie zostało odnalezionych i widnieją w bazie strat wojennych prowadzonej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP. Katalog ten składał się z pięciu tomów – jednego zawierającego noty na temat zagrabionych obiektów oraz czterech tomów zawierających fotografie zabytków. W katalogu *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement* obraz *Madonna z Dzieciątkiem* widnieje pod pozycją 145 z następującą notą¹²:

„145

Mistrz wenecki, I poł. XVI w.

Madonna z Dzieciątkiem

BA 54 [numer skrzyni – przyp. red.]

Wizerunek w ujęciu do kolan. Maryja zwraca się na lewo ku swojemu nieodzianemu dziecku siedzącemu na kolanach. Jej lewa ręka sięga ku ręce dziecka, które trzyma jabłuszko. Nad jej głową udrapowana kotara.

Sposób malarstwa wykazuje mocne podobieństwo do tyccjanowskiego.

Olej na płótnie, 106 × 87 cm

Ze zbiorów księcia Lubomirskiego, Rzeszów.

str. 33 N2 Tablica 145”.

W nocie tej jako miejsce pochodzenia obrazu wskazany został Rzeszów, jednak w rzeczywistości Lubomirscy nie posiadali wówczas żadnej rezydencji w tym mieście, a ich letni pałacyk w Rzeszowie został sprzedany przez rodzinę już na początku XX wieku. Zamieszczone w katalogu zdjęcia obiektów – w formie odbitek – zostały wykonane w Krakowie przez Juliusa Scherba i wklejone do poszczególnych egzemplarzy katalogu¹³. To jedyny obecnie znany i zachowany dokument ikonograficzny ukazujący obraz *Madonna z Dzieciątkiem* ze zbiorów w Przeworsku.

Kajetan Mühlmann, korzystając z protekcji Marszałka Rzeszy Hermana Göringa, wysłał kilka zgromadzonych w Krakowie obrazów z grupy Wyboru I (*Wahl I*), w tym *Madonnę z Dzieciątkiem*, do Berlina. Zachowały się dokumenty o tym świadczące. Obraz *Madonna z Dzieciątkiem* z Przeworska wymieniony jest jako jeden z czterech

12 Zamek Królewski na Wawelu. Archiwum, sygn. AZK-PZS-I-188, *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*, Breslau [1940], s. 41, poz. 145; inne zachowane egzemplarze katalogu z opisami obiektów przechowywane są w Zbiorach Specjalnych Instytutu Sztuki PAN w Warszawie i na Uniwersytecie Jagiellońskim; teki z reprodukcjami – w Muzeum Narodowym w Warszawie.

13 Zamek Królewski na Wawelu. Archiwum, sygn. AZK-PZS-I-188, *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*, Breslau [1940], tabl. 145; Muzeum Narodowe w Warszawie. Dział Digitalizacji i Dokumentacji Wizualnej, sygn. 6052/2, *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*, Breslau [1940], tabl. 145.

14 Z. K. Witek, *Dokumenty strat kultury polskiej pod okupacją niemiecką 1939–1944 z archiwum Karola Estreichera*, Kraków 2003, s. 556.

15 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Najwyższy Trybunał Narodowy 1946–1948, sygn. IPN GK 196/295, Sprawozdanie o zbadaniu (Ueberprüfung) całej działalności specjalnego pełnomocnika dla uchwycenia skarbow sztuki i kulturalnych w Generalnym Gubernatorstwie, k. 115, 156, 158, 175, 178.

16 Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/366/0: Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie: Naczelna Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków. Biuro Rewindykacji i Odszkodowań. Korespondencja w sprawach gospodarczych, finansowych i transportu, 1945–47, jedn. 387/16.

17 K. Estreicher jr., *Straty kultury polskiej pod okupacją niemiecką 1939–1945 wraz z oryginalnymi dokumentami grabieży*, tłum. Z. K. Witek, Kraków 2003, s. 318.

18 *Katalog obrazów wywiezionych z Polski przez okupantów niemieckich w latach 1939–1945, t.: Malarstwo obce*, oprac. W. Tomkiewicz, Warszawa 1949, s. 18, tabl. 15.

19 Cyt za: *Grand Tour. Narodziny kolekcji Stanisława Kostki Potockiego*, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2006, s. 104; obraz Padovanina przechowywany jest najprawdopodobniej w Museo Diocesano di Milano.

obrazów znajdujących się w berlińskim biurze Kajetana Mühlmanna przy Unter den Linden 27¹⁴. Ponadto obraz ten wzmiankowany jest dwukrotnie w *Sprawozdaniu o zbadaniu (Ueberprüfung) całej działalności specjalnego pełnomocnika dla uchwycenia skarbow sztuki i kulturalnych w Generalnym Gubernatorstwie z 1943 roku*, które Reichsmarschall des Grossdeutschen Reiches (Pełnomocnik dla planu czteroletniego) otrzymał od sekretarza stanu rządu Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie. W dokumencie tym informacja o obrazie *Madonna z Dzieciątkiem z Przeworska* pojawia się w dwóch miejscach – gdy mowa o obiektach Wyboru I (*Wahl I*) z kolekcji prywatnych oraz kiedy pojawia się informacja o przeprowadzonej kontroli obiektów znajdujących się w depozycie w Deutsche Banku w Berlinie¹⁵. To ostatnie zachowane dokumenty archiwalne, które poświadczają losy obrazu *Madonna z Dzieciątkiem*.

Szczegóły utraty dzieł sztuki z pałacu w Przeworsku nie były też znane Wandzie Sierakowskiej – wnuczce Andrzeja Lubomirskiego, ostatniego przedwojennego właściciela pałacu, która jako kustosz Muzeum Narodowego w Przeworsku sporządziła w 1945 r. ogólny raport dla Starostwa Powiatowego w Przeworsku¹⁶. Kopia tego dokumentu zachowała się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Autorka podaje ogólną liczbę utraconych obrazów (łącznie 19), wśród artystów na pierwszym miejscu wymieniając Tycjana.

Obraz *Madonna z Dzieciątkiem* jako strata wojenna z Przeworska wymieniony został w gronie innych prac wielkich mistrzów w katalogu *Cultural Losses of Poland. Index of Polish cultural losses during the German occupation z 1944 r.* opracowanym przez Karola Estreichera (1906–1984), wybitnego historyka sztuki zaangażowanego w rewindykację polskich dzieł sztuki zagrabionych w czasie II wojny światowej. Píše on: „Zbiory [przeworskie] obejmowały galerię obrazów, których autorami byli m.in. Breughel, Poussin, Reni, Teniers, Tycjan, Vernet, Vigée-Lebrun oraz dywany, meble, drogocenną zastawę stołową oraz wyroby rzemiosła artystycznego”¹⁷. Ponadto obraz ten został ujęty w *Katalogu obrazów wywiezionych z Polski przez okupantów niemieckich w latach 1939–1945* opublikowanym w 1949 roku przez polskie Ministerstwo Kultury i Sztuki¹⁸. Opublikowany został także w corocznym kalendarzu *Dzieła Utracone na rok 2019* poświęconym polskim stratom wojennym ujętym w katalogu *Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*, wydawanym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP.

TYCJAN, TURCHI?

Niejasna pozostaje atrybucja obrazu. Przebywając w 1785 r. w Bolonii, Stanisław Kostka Potocki wysłał do małżonki list, w którym wspominał zakupione przez nich dzieło przedstawiające Madonnę: „Nie będę ci mówił, ani o Kościele Św. Justyny, ani o pięknych obrazach P. Veronesa, ani o Giotcie, ani o Cimabuem, ani o Donatellu, których znasz równie dobrze jak ja, ale o pewnej Dziewicy Tycjana, kopii ale bardziej niedokładnej, niż nasza, co każe mi myśleć o marszałku, który ją dobrze ocenił, mówiłem o niej nawet pewnemu malarzowi, który powiedział mi, że Wielebni z Katedry sprzedawszy oryginał, zastąpili go tą kopią, która została zrobiona ręką Padovanina”¹⁹. Fragment listu

wskazuje, że Stanisław Kostka Potocki świadomy był, iż autorem obrazu nie jest Tycjan (ok. 1488–1576). Niemniej jednak w kolejnych zapisach inwentarzowych powielane jest nazwisko Tycjana. Niewątpliwie obraz inspirowany jest dziełem Tycjana – *Madonna z Dzieciątkiem* z ok. 1560–65, który przechowywany jest w Gallerie dell’Accademia di Venezia.

Powtarza się wręcz 1:1 kompozycja obrazu, charakterystyczne ciemne tło jest też podobne do tego z innych portretów Tycjana, trudno jednak doszukać się w obrazie z kolekcji Lubomirskich cech stylistycznych, które wskazywałoby na rękę mistrza. Na aukcji w Nowym Jorku w 1997 r. obraz przypisany został Alessandro Turchiemu (1578–1649). W toku gromadzenia informacji o obrazie nawiązany został kontakt z monografistką Turchiego – Danielą Scaglietti i Enrikiem Marią Guzzo – współautorem monografii, którzy jednak wykluczyli autorstwo Turchiego. Bez przeprowadzenia kompleksowych badań obrazu trudno określić, czyim jest on dziełem. Z czasem uda się, miejmy nadzieję, wyjaśnić także i tę kwestię.

Il. 8. Przekazanie obrazu w ambasadzie RP w Tokio, 31 maja 2023 r., fot. Instytut Polski w Tokio

Z JAPONII DO POLSKI

Obraz *Madonna z Dzieciątkiem* powrócił do Polski na mocy porozumienia zawartego pomiędzy Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP a japońskim domem aukcyjnym Mainichi Auction Inc. Strona japońska, co trzeba podkreślić, wykazała się etyczną, godną uznania postawą. Przekazanie obrazu stronie polskiej nastąpiło 31 maja 2023 r. w ambasadzie RP w Tokio (il. 8). Na stałe trafi on do Muzeum Książąt Lubomirskich – oddział Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, który gromadzi dzieła sztuki i pamiątki historyczne związane z dziejami narodu polskiego.

Historia Muzeum Książąt Lubomirskich sięga 1823 r., kiedy to podpisana została umowa pomiędzy założycielem Zakładu Józefem Maksymilianem Ossolińskim a Henrykiem Lubomirskim z Przeworska, przewidująca utworzenie w przyszłości we Lwowie muzeum jako równorzędnego, obok biblioteki, członu Zakładu Narodowego. Fundatorom przyświecała idea wzbogacenia skarbów piśmiennictwa polskiego pamiątkami historycznymi oraz dziełami sztuki rodzimej i obcej. Po II wojnie światowej i utracie przez Polskę Lwowa zbiory muzeum zostały rozproszone. Obecnie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego wspiera budowę gmachu Muzeum Książąt Lubomirskich we Wrocławiu.

Obraz w tej chwili eksponowany jest w Muzeum w Przeworsku (Pałacu Lubomirskich) – miejscu, z którego został zagrabiony. Pozostanie tam do lutego 2024 r. Następnie trafi na wystawę jubileuszową do Muzeum Książąt Lubomirskich – oddział Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Elżbieta Przytuska – historyk sztuki, pracuje w Departamencie Restytucji Dóbr Kultury MKiDN; prowadzi sprawy restytucyjne, w tym sprawę *Madonny z Dzieciątkiem*; zajmuje się badaniem strat wojennych w dziedzinie rzeźby.

